

Liberal Olmayan Şehirlerin Paradoksu*

Alexander MOSELEY

Şehirler, çoğu kere, kırsal hayatın itibar ve haysiyetini düşüren önyargıları kaldıran aydınlanmış hayatın kaleleri olmuştur. Ama şehirliler, küçük kasabaların ve köylerin özelliklerinden olan dedikodu ve sınırlandırıcı sosyal davranış kodlarından özgür olabilse de, bu, onların özgürlük felsefesiyle veya onu savunacak iradeyle donatıldıkları anlamına gelmez. Hatta şehirlerin nüfusu ve iktisadî-gücü arttığı için, bunun tam tersinin, günden güne daha çok karşılaşılan olduğu görülmektedir.

Liberal (liberteryen) kır ile liberal olmayan şehir arasındaki çatışma, bizim memleketimizde yani İngiltere’de, hâd safhaya ulaşmıştır. Oysa İngiltere, bir taraftan avlanmayı yasaklamaya uğraşırken, diğer taraftan şehirli çoğunluk, şehirli annelere kendi özel topraklarında keyiflerince “gezinme özgürlüğü (*freedom to roam*)” vermeye uğraşan bir ülkedir.

Şehirlerin nüfusu bâriz bir şekilde daha fazla devlet kontrolü lehine oy vermektedir. Dolayısıyla, kırsal nüfusa göre daha fazla müdahalecidir. Paradoks, şehirli nüfusun kırsal nüfusa oranla daha az sınırlandırılmış olmasına rağmen, kendisinin ve başkalarının hayatlarına siyasî müdahaleyi artırmaya uğraşmasıdır.

Bu paradoksun yapay bir çözümü, iktisattaki kamu tercihi teorisinden gelir; bu yaklaşımda, insanların oy verme alışkanlıkları, onların oy verdikleri çeşitli siyasî programlardan hâsıl olan fayda ve maliyetler yönünden değerlendirilmektedir. Şehir hayatı, toplu taşımadan su ve kanalizasyon sistemlerine, ana yollar ve tâli yollardan okullara, hastanelerden itfaiye ve polis teşkilâtlarına kadar çeşitli kamusal işler için daha fazla ve daha görülebilir fırsatları verir.

Şehirli nüfus birbiriyle o kadar iç içe geçmiş hâldedir ki, tekdüze bir altyapının faydalarının farkındadır; çünkü, bütün bunları çok az bir marjinal maliyetle kullanabilecektir. Şehirler ve kasabalar merkezî yönetimler ve iş âleminin vergileri tarafından sübvansede edildiği ve bu tür programların maliyetleri kentli seçmenin omuzlarında olmadığı zaman bu daha belirgindir. İş âlemi bâriz bir şekilde sağılmaktadır; çünkü, daha fazla vergi veren bir kimsenin daha fazla oy hakkı elde edemeyeceği bilinmektedir. Bunun içindir ki, sosyalleşmiş sistemler şehirleşmiş çevrelerde neş-

vünema bulacaktır. Sonuçta, siyasî olarak, şehirli grupların kendi ilgi alanlarının tamamında devlet müdahalesini her derde deva olarak görme ihtimali daha yüksek olacaktır.

Diğer taraftan şehirleşmiş dünya ahlâkî olarak özgürleştiricidir. Yüzyıllar boyu şehirlerin, karşıtı olan kıra göre, genellikle daha “gevşek (*lax*)” değerlere sahip oldukları görülmüştür. Farklı siyasî ve dinî görüşlere mensup bireyler özgürlüğü, köyün otoriteryen önyargılarından veya hâkim ailelerin veya rahiplerin kontrolünden imkân yokluğundan veya çiftçilik hayatının yoksulluğundan kaçarak mekânı ünlü eski şehirlerde aradılar.

Modern dünyada insanlar, Paris’e, Floransa’ya, Roma’ya, Amsterdam’a, Viyana’ya, Londra’ya ve tabii ki geçen yüzyılda New York’a kaçmışlardır. Hangi ülke olursa olsun; insanlar kendilerini bir kere şehrin eriten potası içinde bulmaya görün. Göçmenler, şehir hayatını yavaş yavaş özümserler; hayli yoğun nüfusa ve yapılı çevreye sahip şehirleşmiş alanlarda, artık faydalı olmayan geleneksel değerlerini terkederler. Şehirli, daha liberal ve farklı inanç, ırk, cinsel davranış, evlilik ve benzeri şeylerle ilgili daha hoşgörülü bir kültüre doğru tekâmül ederler.

Paradoksun temelleri böylece tamamlanır; şehirli, hem siyasî ve iktisadî müdahalelerin hem de ahlâkî özgürlüğün peşinde koşarlar. Oysa bu ikisinin birlikte varolmaları zordur. Çünkü, bir kişiden vergi alınır, o parasını istediği gibi harcamakta daha az özgürdür ve bundan dolayı tercih ettiği hayat tarzını izlemekte de daha özgür olacaktır. Sonuçta, şehrsel kontrolün genişlemesi, insanları daha özgür şehirlere doğru iter.

Ne var ki, şehirli için başka bir sorun daha gündeme gelir. Şehrin anonimliği içinde, suçlar neşvünema bulabilir; bu da, kişisel hayata müdahalelere ve komşuların ne yapıp yapmayacağıyla ilgili sert tedbirlere yönelik sınırlandırmaları hızlandırır. Çoğu İngiliz şehirde polis, hırsızları ve dilencileri yakalamak ve onlara mani olmak için video kameralarla alışveriş merkezlerini ve caddeleri gözetlemektedir. Gizli yapılan suçla mücadele etmek için şehir polis idareleri, zorunlu DNA bankaları ve yoldan gelip geçen plâkaları takip etmek için –özellikle otoyollarda- daha fazla kamera kullanımını talep etmektedir.

Suçun köylerdeki görelî azlığı, şehirlerdeki gibi kamera ağlarının kurulmasını iktisadî olarak savunulamaz hâle getirmektedir. Ama teknoloji ilerler ve maliyetler düşerse, bunun imkân dahilinde olabileceği söylenebilir.

Hâlihazırdaki TV programları da, mahremiyete yönelik son engellerin ortadan kaldırılmasına ve bir evin içinde gizlenmiş sıkı fıkı hayatların sır perdelerinin aralanmasına yönelik şehrsel arzuyu yansıtmaktadır. Bir zamanlar bir İngiliz erkeğinin evi, onun şatosuydu; ama portatif TV kameraları ve birtakım canlı yayınların gündeme gelmesiyle birlikte savunulabilir bir kültürel mahremiyet (ve gizlilik) mefhumu ortadan kalkmaya başlamıştır. Oysa bu mahremiyet, kırsal kesim insanının savunmak için savaşıcağı bir şeydir.

Buna bağlı olarak, başka bir tahripkâr şehrsel gelişme gündeme gelir: Şehirli-lerin anonim hayatı teknoloji tarafından bir kez aralanır ve özgürlüğün son kalesi,

yani mahremiyet hakkı da –şehirlilerin kendi kendilerine uyguladıkları bir müeyyideyle- ortadan kaldırılır.

Yine de, soruna biraz daha dikkatle baktığımızda, paradoksun nereden kaynaklandığını görebiliriz.

İşbölümü

Şehirler hakikaten özgürleştiricidir. Şehirlerin bir özelliği olan geniş işbölümü ve uzmanlaşma, günlük angaryaların yükünü azaltır. Bunun içindir ki, şehrin bu özelliği, çalışması için çok daha fazla insanı, özellikle kadını özgürleştirir; çok daha fazla insanın kırım sunabileceğinden çok daha geniş ve çok daha zevkli bir hayatın içine girmesini mümkün kılar.

Bu noktada, Hamlet'in dediği pürüz ortaya çıkar. Kırsal hayat, insanları, (dışsal) doğaya ve kendi doğalarına daha yakın tutar. Şehirler, tüketicileri, kırsal kesimde oturanların normal olarak farkında olduğu/olageldiği üretim süreçlerinden uzaklaştırır. Herhangi bir konuda öncü olan bir köye yapılan bir ziyaret, ziyaret edenlerin hayranlığını kâfi derecede ortaya koyar; çünkü bu kimseler, bir şeye, örneğin bir ürüne baktıklarında bu ürünün üretildiği süreci başından sonuna kadar görebilirler. Bugünün şehirlî tüketicileri –kırsal kesimdeki atalarının üzerinde birkaç nesil geçmiş olanlar-, gıdalarının nereden geldiğini, nasıl üretildiğini, nasıl bir süreçten geçtiğini bilmemektedirler. Bu, kısmen, piyasanın kaynakların dağıtımında hatırı sayılır ölçüde iyi olmasından kaynaklanmaktadır. Bir kimsenin, kuzu eti ızgarasının keyfini çıkarmak için kasap olması gerekmediği gibi, etin kesildiği yeri veya kuzuyu yetiştiren çiftçiyi ve benzeri şeyleri bilmesi de gerekmez.

Bütün bir yıl boyunca, çok az başarısızlıkla birlikte, gıdaları insanlarımızı getirmede piyasa sisteminin başarısı, alkışlanacak bir durumdur. Açlık tehdidi, insanlık tarihinin hiçbir döneminde bu derece azalmamıştır.

Bununla birlikte, şehirliler, yedikleri gıdalar ile bu gıdaların karmaşık üretim süreçleri arasındaki nedensel bağlantıları bütünüyle anlamada günden güne zorlanmaktadırlar. Hepimiz, şehirde oturan ve bir ineği veya bir ormanı görmeden yetişen çocukların hikâyelerini işitiyoruz. Onların içine düştükleri çıkmaz karşısındaki tepkimiz, merhamet etme ve onları eğitme –onları hayvanları okşamaları için dışarı çıkarma veya onlara hayvanları korumanın uygulamada nasıl olduğunu gösterme- isteği şeklinde tezahür etmektedir.

Ama endişe etmemizi gerektirecek şey nedir? Eğer çocuklar kendi köftelerini yiyebiliyor ve hiçbir zaman açlıktan şikâyet etmek zorunda kalmıyorlar, bu da, piyasa sistemlerinin süpermarketlerde ve diğer mağazalarda sürekli olarak gerekli malların stok edilmesini güvence altına almasından kaynaklanıyorsa; o hâlde, elbette endişe etmemizi gerektirecek bir şey olmaz.

Kökler Farklıdır

Ama bu, iddianın uç noktalarını bir araya getirdiğimizde böyledir: Şehirler doğal dünyaya yönelik insanın köklerinin ayrı(ştır)ıldığı oldukça mükemmel yapay çevreler üretir. Ulusal doğal parklarda kamp yapma, şehir ailesine, doğal dünya-

nın hazzını az da olsa tattırabilir; ama bu, bütün ömrünü “vahşî ormanlarda” geçirenlerin hayatını anlama imkânını onlara vermez.

Sorun şu şekilde içinden çıkılmaz bir hâl alır: Kırsal hayat biçimleri –(yedikleri et için) hayvanları boğazlamaları, (kullandıkları kâğıtlar için) ormanları kesmeleri, (gıdaları ve korunmaları için) vahşî hayvanları avlamaları- şehir halkını tâciz edecek; bu tâcizler, kırsal âdetlerin siyasî yollarla ortadan kaldırılmasına yönelik bir arzuya dönüşecektir. Oysa şehirlilerin siyasî olarak müdahale etmek istedikleri hayat, ne anladıkları ne de katıldıkları bir hayat biçimidir. Örneğin, benim şehirli parlak bir öğrencim, avlanmayı yasaklamayı arzular ve bu isteğinde kendi hakları yönünden garipsenecek bir durum da görmez.

İngiltere, hayli yoğun nüfusa sahip bir ulustur. Büyük ölçüde şehirli olan ülke, son yıllarda, şehir ve kır şeklinde belirgin bir şekilde ikiye ayrılmaya başlamıştır. Şehirde oturanlar, tipik bir şekilde, iktisadî müdahale için oy vermekteler. Şehirlilerde daha fazla seçmen yaşadığı için, “kır”ın gerçek beklentileri ile kırsal kesimin ve onun hayat biçimlerinin ölümüyle/ortadan kaldırılmasıyla karşılaşılıyor. Çünkü onlar, şehirliler için ahlâkî bakımdan iğrençtirler.

Örneğin, av köpeğiyle avlanma, çoğu şehirli tarafından zulüm ve barbarlık addedilir. Son dönem İngiltere Parlamentosu’nda, bu şekildeki avlanma, yasaklanmaktan kıl payı kurtuldu. [...] Avlanmanın yasaklanması için oy kullanan milletvekilleri ve bunlara oy veren şehirliler, hayvan haklarına dayalı cür’etkâr fikirlerden ve güçlü bir medyanın hayvanları “az tüylü insanlar” olarak lânse etmesinden güç almaktadırlar. Şehirlilerin kırsal kesimle ilgili bakışı, genellikle, araba pencerelerinden görülenlere veya kurgulanmış ve siyasî olarak önyargılı TV programlarının verdikleri bilgilere dayanır. [...] Şehirlilerin bilgisi, nâdiren kesin bilgiden veya kırsal kesim insanlarıyla konuşmadan elde edilen izlenimlerden kaynaklanır; onlar, hiçbir zaman gerçek bir ava çıkmamışlardır.

Kırsal özgürlüklerin sürekli ihlâli, tabii ki kırsal kesimde yaşayanların, şehirli insanların hayat biçimlerinin ihlâliyle ilgili talepte bulunmaları kadar tenkit edilmeyi hakeder: Özgürlük, başka insanın haklarını ihlâl etmediği sürece azaltılmamalıdır. Kırsal hayatın giriftliklerine karşı hayli yabancılaşan şehir hayatı, ne kırsal kesimdeki insanların özgürlükleri ne de genel olarak özgürlükler için güzel kehânetlerde bulunamaz.

Piyasa süreçleriyle ilgili bir anlayış eksikliği, kırsal hayat biçimleriyle ilgili bir anlayış eksikliğine eşlik eder. Piyasa süreçleriyle ilgili bir anlayış eksikliğiyle malûl şehirliler, bir taraftan kırsal kesimde oturanların bazılarını kaba insanlar olarak görmekte; diğer taraftan da, etkinlikleriyle bir gün “serbest piyasa güçleri”ne, bir başka gün de “köpeklerle birlikte avlanma”ya karşı savaş açmaktadırlar. Esasında bu şehirliler, özgürlüklerin üzerine inşa edildiği temellerden habersizdir. Benim ülkemde, artan bir şekilde, muhafazakâr kırsal hayat biçimleri –köpekleriyle birlikte kırmızı paltolu avcılar- özgürlüğün sembolü oluyorlar.¹

Çeviren: Caner ERKÂN

* “The Paradox of the Illiberal Citics”, *Ideas on Liberty*, Kasım 2001, s. 8-10.

1. Olay, İngiltere’de “köpeklerle avlanma”nın yasaklanması tartışmaları çerçevesinde kaleme alınmıştır. Ne var ki, yazarın kıl payı vazgeçildi dediği tasarı, Şubat 2002’de kanunlaşmıştır (ç.n.).